

APT

170648

1082.19

Δ

B

У

H A R

V.N. Karazin Kharkiv National University

00720818

4

1390
Харків-ДВУ

X-20-

EL
75

Увага!

Увага!

ВСІМ, ХТО ХОЧЕ ПРОТЯГОМ 1929 РОКУ БУТИ В
КУРСІ СПРАВ ПРОЛЕТАРСЬКОЇ ЛІТЕРАТУРИ Й ЗНА-
ЙОМИТИСЯ СВОЄЧАСНО З НОВИМИ ТВОРАМИ ПРО-
ЛЕТАРСЬКИХ ПИСЬМЕННИКІВ ТАК УКРАЇНСЬКИХ,
:: :: ЯК І ЗАКОРДОННИХ, НАГАДУЄМО: :: ::

ЧИТАЙТЕ! ПОШИРЮЙТЕ! ЖУРНАЛ

Г А Р Т

ОРГАН ВСЕУКРАЇНСЬКОЇ СПІЛКИ ПРОЛЕТАРСЬКИХ
ПИСЬМЕННИКІВ :: :: :: ТРЕТІЙ РІК ВИДАННЯ

ЗА РЕДАКЦІЄЮ: І. КИРИЛЕНКА, В. КОРЯКА І. КУЛИКА, (ВІДПОВІД.
:: :: :: РЕДАКТОР), І. МИКИТЕНКА, С. ЩУПАКА :: :: ::

В „ГАРТІ“ 1929 РОКУ ЧИТАЙТЕ:

Романи, повісті, оповідання, новели, поеми, вірші, подорожі, літературно-критичні статті, нариси, репортаж, нотатки, огляди, рецензії, літературні пародії, українську й закордонну хроніку і т. ін.

Крім творів українських пролетарських письменників, журнал міститиме твори з-а хідньо-українських письменників, а також переклади з видатніших чужоземних революційних письменників.

НАШІ СПІВРОБІТНИКИ:

Анрі Барбюс (Париж); Владіслав Броневські (Варшава; Йоганнес Р. Бехер (Берлін); Ф. Вайскопф, Еріх Вайнерт (Берлін); Роберт Вульф (Нью-Йорк); Вайль (Прага); М. Волинець; Ю. Вухналь (Харків); Карл Грюнберг, Альберт Гогопп, Клявс, Герман (Берлін); Майкл Голд (Нью-Йорк); К. Гордієнко, М. Гаско, С. Голованівський, (Харків); М. Дубовик, Ю. Дубков (Київ), А. Дикий, М. Доленго, І. Дорожній (Харків); Д. Загул (Київ); Ом. Заратустра, Наталя Забіла (Харків); Ю. Зоря (Київ); Л. Заграва (Одеса); Мирослав Ірчан (Вінніпег); П. Козланюк (Львів); Курт Клебер (Берлін); К. Кессер (Кельн); Франц Корічонер (Відень); Ю. Костюк (Прага); Є. Крук (Нью-Йорк); Б. Коваленко, М. Козоріс, А. Ключчя (Київ); В. Коряк, І. Ю. Кулик, Ів. Кириленко, В. Кузьміч, О. Кундзіч, М. Качанюк (Харків); С. Кравців (Крига) (Харків); Іван Ле, О. Лан (Київ); М. Ледянюк (Харків); С. Ю. Масляк (Прага); Май Дніпрович (Балта); Іван Микитенко, М. Майський, М. Мотузка, Т. Масенко, (Харків); В. Миколук (Одеса); Гергарт Поль (Берлін); Антон Павлюк (Прага); Л. Підгайний (Київ); П. Педа (Одеса); Л. Первомайський, Л. Понтек, В. Рунін (Харків); Антон Сінклер (Нью-Йорк); Суат - Дервіш - Ханум (Константинопіль); Я. Савченко, Л. Смілянський (Київ); В. Сосюра, Лев Скрипник (Харків); Микола Тарновський (Нью-Йорк); С. Тудор (Львів); М. Терещенко (Київ); Ів. Ткачук, П. Усенко, С. Федчишин (Харків); Дм. Чепурний, М. Щеремет (Київ); А. Шмигельський, Ю. Шовкопляс (Харків); С. Щупак (Київ); Н. Щербина, В. Юринєць (Харків); Б. Якубський (Київ) та інші.

ПЕРЕДПЛАТА: на рік — 6 крб., на 6 міс. — 3 крб. 25 коп.,
3 міс. — 1 крб. 75 коп., 1 міс. — 65 коп., окреме число — 75 коп.

ПЕРЕДПЛАТУ ПРИЙМАЄ: Головна Контора ПЕРІОДВИДАНЬ
ДВУ (Харків, СЕРГІЙВСЬКА ПЛОЩА, МОСКОВСЬКІ РЯДИ, № 11)

:: :: АДРЕСА РЕДАКЦІЇ: Харків, Пушкінська, № 46 :: ::

17-ГО ВЕРЕСНЯ — 65-ТА РІЧНИЦЯ З ДНЯ НАРОДЖЕННЯ МИХАЙЛА КОЦЮБИНСЬКОГО. ВИВЧАЙМО ПОПЕРЕДНИКІВ СУЧАСНОЇ РЕВОЛЮЦІЙНОЇ ЛІТЕРАТУРИ, ЩО ЗАЛИШИЛИ НАМ БАГАТУ Й БАРВИСТУ ХУДОЖНЮ СПАДЩИНУ!

ЦЕНТРАЛЬНА НАУКОВА
БІБЛІОТЕКА

Центральна Наукова
БІБЛІОТЕКА при ХД

ІНВ. № 170648

1982
864

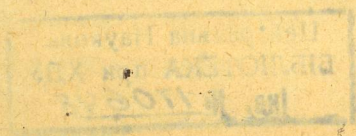
H

A

R

T

LITERARISCHE UND KRITISCHE MONATS
SCHRIFT DES ALLUKRAINISCHEN VERBANDES
PROLETARISCHER SCHRIFTSTELLER «WUSPP»
REDAKTIERT VON: I. KYRYLENKO, W. KORJAK,
I. KULYK, I. MYKYTENKO, S. TSCHUPAK
STAATSVERLAG DER UKRAINA. SEPTEMBER 1929

Г А Р Т

ЛІТЕРАТУРНО
ХУДОЖНІЙ ТА
КРИТИЧНИЙ
ЖУРНАЛ ВСЕ
УКРАЇНСЬКОЇ
СПІЛКИ ПРОЛЕ
ТАРСЬКИХ ПИ
СЬМЕННИКІВ
ТРЕТІЙ РІК ВИДАННЯ
РЕДАГУЮТЬ: І. КИРИ
ЛЕНКО, В. КОРЯК,
І. КУЛИК, І. МИКИ
ТЕНКО, С. ЩУПАК
Д Е Р Ж А В Н Е
ВИДАВНИЦТВО
У К Р А Ї Н И
1929 ВЕРЕСЕНЬ

№ 9

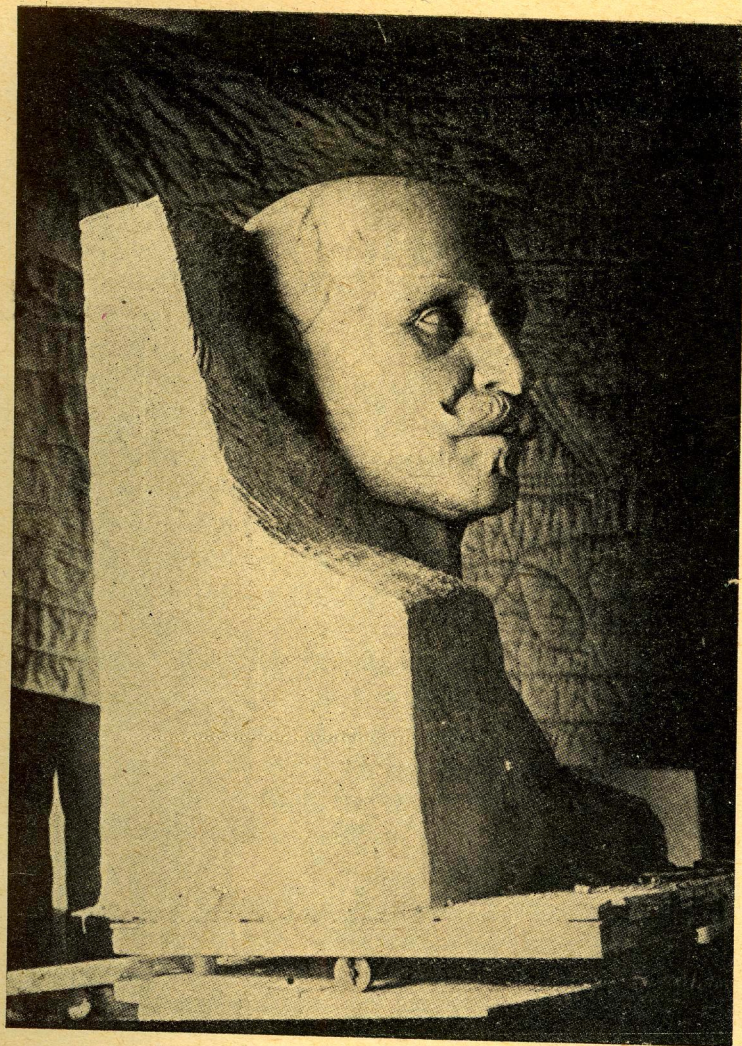
68

ЦЕНТРАЛЬНА НАУКОВА
БІБЛІОТЕКА

Бібліографічний опис цього
видання вміщено в „Літописі
Укр. Друку“, „Картковому
репертуарі“ та інших по-
кажчиках Української Книж-
кової Палати

Обкладинка художника
А. Страхова

Перша друкарня ДВУ
ім. Г. І. Петровського. Укр-
говліт № 22/жб. 8/II. 1929.
Замовлення № 1662. Тираж
1500 примірників

РОБОТА СКУЛЬПТОРА
М. НОВОСЕЛЬСЬКОГО

ПОГРУДДЯ
М. КОЦЮБИНСЬКОГО

ЦЕНТРАЛЬНА НАУКОВА
БІБЛІОТЕКА

ІВАН ТОПЧІЙ
ШАХТАРСЬКА ПОВІСТЬ

ЧАСТИНА ТРЕТЯ *

I

Слово „лікарня“ Іванові доводилося чути ще за дитинства і саме воно справило на нього подвійне враження: воно вплинуло на його уяву і не відкрило нічого такого, щоб можна було збагнути його зміст.

Та далі зміст з'ясувався сам собою: хворі люди, коли вже і баба Байдушка зарадити їхньому лихові була безсила, завжди згадували про лікарню і поспішали туди з останньою надією.

З цього уроїв Іван, що лікарня це є світлий притулок для людей, що хворіють. Іванові часто доводилося переживати болі і за цих хвилин йому приємно було згадати „лікарню“ і побачити ласкавих турботливих істот, що його уява давно витворила їх у цьому неземному притулкові, вичікуючих на немічну людину, щоб запобігти її лихові.

Але тепер, лежучи ось уже з місяць прив'язаним до твердого ліжка, з болем зашитої рани у животі, він часто з гіркотою думає, що той світлий притулок, що витворило його уявлення, і ця дійсність на жаль не мають між собою нічого спільного. Він хоче поворухнути хоч одним м'яснем і не може: руки й ноги прив'язані йому до країв ліжка, а на грудях ув'яз в тіло дебелий пруг, що теж гнітить його до ліжка.

* Див. Гарт №№ 6, 7 — 8, за 1929 рік.

О, яким прекрасним видається йому той світ, що він його позбувся, і яка то була люба воля, що він не може з неї зараз скористатись...

Та от здається його стражданням мусить, нарешті, настати кінець.

У вузьких стінах цього довженного бараку дець на кінці з'явився лікар. Це одразу зрозуміло з того, що шум, галас і стогнання, що день і ніч виснуть тут, мов наважуючись розперти шлакові стіни, одразу уриваються і тепер чути тільки поодинокі зойки, благання і якесь шамотання на тих ліжках, що біля них з'являється лікар, та ще вигуки його.

Плутаючись між ліжками, що запрудили проходи, лікар усе наближається до Івана. Це сивенький уже собі дідок і досить симпатичний здаля на вигляд: він в окулярах, вправлених у золоті обідки, і присадкувату по-стать його запинає білосніжний халат. Правда, Іванові стає якось моторошно, коли він, поглянувши, бачить як чотири здоровецьких фельдшери теж у полотняних халатах стоять біля дідка в струнку і за його рухом кидаються на хворих, а ці тоді галасують до нестями...

Та то все, мабуть, від непокори,— думає Іван,— а от він скориться, мовчатиме і слух'яно виконуватиме, що йому накажуть“.

І от, покінчивши з сусідом, лікар обертається до Івана.

— Буйний? — запитує стиха він, коли розв'язують Іванові руки й ноги. Іван хотів заперечити, але один з фельдшерів відповів скорше:

— Так точно!

Дідок хоче морщити брови, а Іван помічає, що в старенького замість брів тирчать тільки якісь спичасті кущики жорстоких волосин, що тепер йорзають йому над очима. Звелівши зняти перев'язки, він протягає руки до рани і Іван ледве скрикує. Пальці у лікаря крюкуваті, сухі й надто холодні, а в дебелих плечах почулась безмилосердна міць.

Але Іван забороняє собі кричати. Він дає слово, що вимовить звук хіба вмираючи і заціплює рота. Лікар збирає в обидві жмені тіло на животі і, відтягаючи, пильно і довго, надто довго придивляється до болючого.

Іванові моторошно, в очах починають спливати жовті скалки, та він закушує губу, занурює погляд у стелю і коли й це не допомагає забутись болю, намагається полинути думками аж до себе в село.

Коли це неначе трохи відпустило і хтось штовхає його під бік:

— Надимай живіт,— кажуть тобі,— наказує фельдшер.

І тільки він подав духу, як лікар, розмахнувши, б'є кулаком мов у барабан біля самої рани і застигає у якомусь чеканні. Та дарма: Іван ковтає зойк і ані звуку.

„Ні, досить з мене необачностей, коритись, то вже до кінця“.

Дідок і фельдшери про себе здивовані і трохи розчаровані. Старенький невдоволено йорзає бровами, ще придивляється до Івана, затискує болюче тіло в кулаці, однак говорить:

— Перев'язки знять зовсім. За три дні можна буде виписати геть...

І тільки зачув Іван ці слова, як з радості чуть не дуріє: він вмиє зводиться сидіти, скидає з себе покривало і дивлячись безмірно вдячним поглядом, простягає до лікаря руки.

— Що, що??? — запитує обурений дідок,— буянити знов. Прив'яжіть його.— І чотири дужих фельдшери вальють його на ліжко і знов в'яжуть як і дотепер.

Дійшовши краю, бадьорий дідок стомлено розправляє плечі, чепуриться на ходу і задоволено усміхається.

— Він уже чверть сторіччя лікарює при шахтній лікарні — цей старенький лікар, та ні для кого не таємниця, що він давно вже кинув і забув лікувати. Ходить до лікарні вряди годи, з колишнього запалу й прагнення рятувати „нешасненьких“ — лишилися одні спогади, та й ті потроху вивітрювалися,— лікар ще бадьорий, а в пам'яті порожньо.

Та його залюбки тримали й далі в лікарні, акціонери були дуже задоволені. Їм потрібно було лікаря, що не дуже б панькався з „шахтерською худобою“, що не дуже б пам'ятав і думав.

Думали за нього пани — акціонери, й думки їхні були такі:

— Йому випадає лікувати тут одних шахтарів і він мусів би бути великим митцем, щоб справитися з їх хворобами, бо все ж таки праця їх, треба признатись, надто каторжна і породжує такі хвороби, що про них навіть цілий світ нічого не відає, але можна рятувати їх тим, що зовсім не лікувати. Коли потрапляв до лікарні шахтар, то треба не лікувати, а по-перше, продовжити виховання його в покорі, що йому прищеплювалась за системою панів акціонерів на роботі, а по-друге, до хвороби запроваджувати таких прийомів, щоб не викликали почуття милування з неї і, щоб не дати спочинку, а навпаки, щоб він скорше возненавидів і хворобу і, якщо можна, то й себе у цьому стані. Бо, зрозумійте ж, людина, що працює під землею, мусить завжди почувати, що здатна лише вгрузати глибше в землю, бо коли б хто з них упевнився, що може дістати місця на поверхні, то в ту ж мить відмовився б спуститися в шахту.

Фельдшери та санітари мали здійснювати цей плян, їх відповідно підбирали акціонери.

І от, удосконаливши цю нескладну методу, вони наочні наслідки: часто траплялись часи, що лікарня зовсім порожніла, а пани акціонери не ховали своєї подяки до медперсоналу.

Мавши нагоду слухати про такі теорії, що з ними не ховалися фельдшери, з початку до кінця, Іван, лежачи прив'язаний до шпитального ліжка, мав про що подумати.

І ці про покору — починались так Іванові міркування. Ця покора просто стоїть на заваді, щоб люди порозумілись між собою. Звичайно, треба скоритись,

щоб не було ні в кого сумніву і взятись до праці так, щоб піднести її над усе. Тоді згинуть усякі сварки, бо за що ж сваритись, коли той, хто покійно працює, гідний лише поваги. І пригадуючи далі балаканину фельдшерів, Іван пригадує той тон, що він його тоді почуттям вловив, яким говорилось про шахтарів, і все не може пояснити собі: чому ж то так зневажливо, з таким призирством говорилось про шахтаря? Його проказало не випадкове роздратування, а ненависть глибока і потужна, він це дуже яскраво відчув у ту хвилину. І не найшовши будь-якої відповіді Іван погоджується на те, що все постає з боротьби за покору.

— О, коли б мені тільки швидше на волю, а то скорюсь і, скорившись, заглиблюсь увесь у працю і тоді доведу їм, чого гідна людина, котра працює.

II

Іванові давно здерев'яніла в тупому болю спина, але останніми днями, коли доводиться поворухнутись, він відчуває ще й новий біль: тіло горить, мов спечене, або намазане гірчицею і почувається якась мокрота.

— Уууу — стогне Іван, стиснувши зуби. — Хх-у, — здохну, — говорить він сам до себе і його підмиває вигукнуть на все горло прокляття катам. Але покійність, що прийшла разом із стоною, стримують його обурення.

— Друже, подивись, що там з моєю спиною — просить Іван сусіду по ліжку.

— Та що дивитись, знаю по собі: спікся корж. От гірше, коли не відпустять, доки гнити не почало. Да, а то вже значить будуть угроблювати.

„Невже ж то держатимуть його тут і третій місяць, бо другий уже на сході“ — і з цим єдиним запитанням Іван заплющував кожен вечір очі, щоб пролежати без сну до ранку і знов сподіватись на визволення. І тоді вже, коли жагуче чекання, що з'являлось на сході сонця, починало змінюватись на сонливе забуття. Одного ранку фельдшер, що відповідав за Івана лікареві, з'явившись

10 у шпиталі, попрямував салдатською ходою прямо до Іванового ліжка.

Івана розмотували.

— Встать,— скомандував фельдшер.

Іван розплющив очі, радісне почуття трипотіло йому в грудях, але ж він дивився на суворе, заросле щетиною обличчя і боявся поворухнутись. Він лежав нерухомо. На фельдшеровому обличчі ворухнулася щетина і воно розпливлось з самовдоволеної усмішки.

— Ага, то то ж. Наука правильна есть тільки та, що дає плоди. Вставай і приходь у цейхгауз.

Іван неспіливо звівся, поклав на бік покривало і йому закортіло подивитися на свою рану.

Але рани вже не було і на своє здивування він побачив на животі тільки синій рубець. Болю він не почував, очевидно все загоїлось, та очей одірвати від цього рубця він не міг. Замислившись, Іван сидів, дивився мов у забутті. І йому стало боляче і гірко на самого себе.

„З ким бився? З тими, кого мав за братів. За що?“ По щоці скотилась гаряча сльоза. Деся по коридору пролунав голос, що разом з лайкою згадував і Іванове прізвище.

В цейхгаузі Іван мав здати шпитальну одержати свою. Фельдшер дуже ретельно перевірів, що мав прийняти, а Іван стояв голий і чекав. Нарешті, йому кинули жужмом його одержати. Він швидко одягся, але вийти не міг, бо стояв босий.

— Чого ж стовбичиш? — спитав ніби дивуючись і сердячись фельдшер.

Іван відповів, що його майже нових юхтових чобіт ще не повернули йому. На відповідь фельдшер узяв його за плечі, повернув лицем до дверей і, стусонувши, з реготом випхнув у коридор.

Але Іван все ж таки піти не міг, а фельдшер, страшенно дивувався, нічого не розумів, і щось міркуючи говорив:

— Та які ж чоботи? Подумай гаразд, може, ти пропив їх раніш, як сюди потрапив.

Іван терпляче пояснював, що чоботи у нього були добрячі, юхтові, майже нові, і хай пан фельдшер пригадає, як він сам оглянув їх уважно, коли подали їх йому, знявши з хворого. Балачка їх урвалася з того, що відчинились двері і з'явився лікар, заспаний і змерзлий. Одначе, поспішаючи, він встигнув щось збагнути.

— Що за гамір тут зчиняєте?

Фельдшер цілком безневинно і коротко переказав йому історію з чобітьми.

— Шахтар? — запитав лікар у Івана.

— Так точно, — відповів фельдшер.

— Он бач, як викомарює — грізно насупився лікар на фельдшера — а все тому, що не тямите запровадити порядку. Раз одужав, хай іде звідци, — наказав він і попрямував далі.

Одначе, фельдшер міркував по-своєму і нарешті змилюстився: він знов шугнув до цейхгауза і, повернувшись, шпурнув Іванові якісь шкарбуни.

— А тепер, щоб і духу твого не було тут. Гайда — наказав він.

Ці шкарбуни дійсно все ж таки давали змогу кинути барак, бо надворі лютувала вже зима.

Стояла, чекаючи на хрещенські морози, саме та погода, що на півдні справедливо зветься гнилою зимою і що для Донбасу ставала за могилу. Розкиданий, далекий Донбас без шляхів і сполучень, з безмежними степами і чорноземним крихким ґрунтом, мов осівши у тванюці, губив у цей час усякі зв'язки з околишнім світом. І саме в цей день коїлось надворі щось неможливе, як навіть і для півдня. Усю ніч вирувала, засипаючи степи, лапата сльота, а до ранку глибокий сніг узявся вільгістю і потекли струмені, і не встигло підбитись сонце, як землю огорнув густий туман, а вже з сніданку знов задмухали холодні пронизливі вітри і зривалась якась ожеледиця.

12 Голий непривітний ландшафт похмуро набундючився, хатки і без того низенькі і закіпчені тепер зовсім приплюснули до землі і почорніли, а в повітрі запахло намоченою сажею і сіркою. За такої хляги відчуває дійсне щастя той, хто має хоч будь-який притулок.

Але Іван, ступивши нарешті за поріг, відчув радість народження. Він одразу зупинився, замружив очі і глибоко на всі груди зідхнув.

Він озирнув широкі обрії та голова йому ще кружилась і він, побачивши лавку, наблизився і сів. Гострий вітер пробирався крізь його блаженський піджачок до тіла, від потилиці до п'ят пробігали мурашки, але йому це тільки подобалось. Він натуральніше відчував справжнє життя і йому прокидалась бадьорість.

Де він зараз був, то була незнайома йому Юзовка, виселок з великим заводом, шахтами навкруги і небрукованими страшними вулицями. Сидячи на лавці, Іван пожадливо озирає усе довкола, шукаючи хоч деревця, щоб нагадало йому його зеленавий край. Та дарма. Вулиці були залляті чорними потоками бруду і хатки попри них тирчали самотньо, незахищені, а над ними валував задушливий дим.

III

Скільки верстов належало пройти до „Надії“ Іван так і не дізнався, йому тільки показали приблизний напрямок. Але він ішов не вагаючись, бо покладався цілком на свою здатність орієнтуватись у степу. Та швидко неприємність постала звідти, відкіля на ню забув він чекати. Пройшовши верстов з десяток, Іван раптом відчув в одному чоботі холодну рідину. Він завернув на горбик, присів і упевнився, що підощва у чоботі відвалювалась геть зовсім. Що було робити? Не полагодивши продовжувати свій шлях було неможливо. Скрізь навкруги лежав глухий степ. Не довго міркуючи, Іван зняв з себе натільну сорочку, відірвав рубця і загнуздав чобіт.

— О, тепер далі — наказував він собі і не гаючись рушив.

Та доки він вовтузився з чоботом, проклятий настирливий вітер пробравсь йому до самих печінок і тепер починав трясти його всього. Парубок прискорював свої кроки з новим зусиллям. Тільки тепер уже переборювати розтань доводилося з більшим зусиллям, бо кінчилась уже цілина з великою тирсою, що по ній відносно легко було пробиратись, і починався лисий глеюватий степ. Розтворений ґрунт глибоко впускав ногу і міцно засмокував, а загнuzданий чобіт увесь час примушував до обережності. Коли це ще в одному вибалкові перед ним раптом постало велике плесо. Воно далеко перерізало шлях, Іван хотів перебрatись, але ступнувши, одразу загруз, мов у трясовину і набрав у обидва чоботи води. Доводилось накидати зайвих з дві верстви. Знесилюючись, Іван взявся перебороти й цю перепону.

— Тільки б добратись, а там... — думав він і відмірював яко мога більший крок.

Нарешті він вихопився на гору. Хоч сонця не було видко, одначе Іван угадав, що було вже далеко за обід. А пройшовши ще декілька кроків, він відчув голод.

Тепер він згадав, що з самого ранку нічого не їв і пошкодував з своєї необачности.

— Е, дарма, дістанусь до шахти, а там роздобуду і поїсти — потішав він себе і все прискорював кроки.

— А на ранок — мріяв він — дістану свій заробіток, що його лишилось ще трохи за конторою, дечого набуду і опушусь у шахту. І тоді вже доведу, чого гідна людина, що віддала себе праці.

Над вечір його зорові замайоріла на обрії труба. Іван був певен, що то була „Надія“. Ковтаючи раз-у-раз слину, він напружував зусилля, поспішав іти і нарешті, коли вже темніло, дістався „Надії“. Парубок навіть не замислювався над тим, де він знайде собі притулок і прямував собі до касарні. Цей хлівінець стояв,

14 як і раніш, на белебені самотньо і тільки тепер він став ще брудніший. Стіни його, вивалькувані черноземом, набубнявіли вільгістю, а дерев'яна блаженська покрівля погнила і здавалось от-от розповзеться; тільки так, як і раніш навколо скрізь смерділо людським брудом.

Іван, зібгавшись, переступив поріг і ступив у пристінки, що не мали дверей і завжди зіхали темною пашею, і вже був узявся за двері, щоб відчинити касарню, як з кутка на нього щось гарикнуло. Він не встиг обернутись, як перед ним вродився черкес і загородив двері.

— Нумера твоя — сказав він, тримаючись рукою за кинджаль, що висів йому на паскові, і надто пильно шарячи очима по Івановій постаті. З несподіванки Іван аж розгубився і декілька хвилин стояв і дивився мовчки, нічого не розуміючи. Нарешті, він згадав, що клаптика бляшки з вибитими цифрами, яка б могла правити тут за найнадійніший документ, у нього не було.

— Так що й немає у мене нумера — відказав Іван.

Та він міг і не говорити, бо по його відмінному як для „Надії“ вигляду черкес одразу збагнув, що з нього не шахтар.

— Ходи, — наказав черкес і показував на двір.

— Мені б хоч погрітись трішки, — просився Іван.

— Ходи, не можна — захрипів черкес і посмикав кинджалом.

Іван не міг нічого збагнути. Чому раптом опинився в касарні черкес і чому це такий суворий лад? Коли це нагодився насмішкуватий земляк, що охрестив Івана „Зайдою“.

— Чого ти присікався до нього? — звернувся він до черкеса, одразу збагнувши у чому справа. — Свій, шахтар, у шпиталі був, — тлумачив він.

Черкес стояв, очевидно не розуміючи.

— Балница був, — сказав земляк.

— А-а, балница,— зрозумівши, вигукнув, черкес і з радості заляскав язиком.

— То ж то й є „балница“, а тобі як целовому: що не господар, то й ворог. Пусти.

— Нет, ходи,— стояв на своєму черкес.

Іван знов хотів просить, але черкес, одразу оскаженівши, закричав:

— Ходи, не можна!

— Іди на глей,— кинув земляк Іванові і зник у касарню.

Ах, як тепер хотілось Іванові відпочити, як то болять йому ноги, усе тіло болить, до того ж його трясє всього холод, і нарешті їсти... З голоду йому просто голова йде обертом. І, вийшовши з сіней, він бачить перед себе тільки степ та ще наметом тирчить гора глею, що його насипали, добуваючи під землею вугілля. Але йому лишається тільки слухати землякової поради, що теж, мабуть, скоштував цього притулку, і йти на глей.

Добрівши гори, Іван прислухається, звідки подуває вітер, потім обходить на бік, збирається трохи на гору, де дрібніші грудки, і розгрібши кубельце, сідає, умошчуючись на ночівлю. Густа ніч одразу зрівнює його з викинутим глеєм.

— А що як замерзну? — і він німіє, скований безпорадністю. Стома одразу зникає йому очі та сон його тривожний і надто чутливий.

— Мляво йде час.

Іван нараховував саме північ, коли це раптом на землі зачув крокування. Кроки брьохали до гори і от, наблизившись, зупинились; і тут же він зачув своє прізвище: — Зайда! — упівголоса гукало в землі. Іван озвався. І не встигли йому щось наказати, як він уже опинився на землі.

Перед ним стояв земляк.

— Швиденько,— сказав він,— ми тебе у вікно...

Побравшись за руки, вони швидко опинились коло касарні, а, наблизившись до вікна, Іван помітив, як воно пратом розчинилось.

Здиратись у вікно було невисоко і Іван міг би дуже легко і сам опинитись у касарні, та тільки ухопився він руками за лутку, як з касарні протяглись чийсь руки, охопили його за поперек і вкинули в середину.

Це був татарин.

— Брата моя,— сказав він пошепки і міцно потиснув Івана до себе. Тут же він тикнув до рук чималий кусень хліба і одразу щез у темряві касарні.

Намацавши куточок, Іван присів і зразу ж взявся їсти хліб. Одначе, відкусивши, він довго розжовував його, а розжувавши ніяк не міг проковтнути. Земляк з чимось порався на надпіллі, а спустившись, тикнув йому до рук кусень сала.

— На, бо без цього не проковтнеш,— прошепотів він йому.— Отож, зморені над таким хлібом, я вже не говорю про працю, ми наважились попросити, щоб давали нам хліб хоч без гробаків. Так нам замість цього поставили черкесів і хліб почали видавати ще гірший.

Так он чого черкес вартує касарню.

Коли Іван навплітався, земляк обережно провів його кудись у куток і поклав поряд себе на надпіллі.

— Забудь про все і спи,— сказав він йому на вухо.

Іван хотів дякувати йому, але слова не виходили з горла, його щось тиснуло.

А швидко в потужний сонний хорал, що розпирив стіни касарні, вплелось і Іванове дуже хропіння. Він дійсно забувся всього і заснув міцним щасливим сном.

IV

На жаль поспішати до контори не було чого, бо робота там розпочиналась далеко пізніше, ніж у шахті. Вставши рано, разом з шахтарями, Іван вихопився надвір знов через вікно і як йому не лишалось нічого другого, як іти на глей і чекати на відкриття контори, то він так і зробив.

На світанку по землі слався густий і сирий туман, туман гнилої зими. Іван заривався у глей, дихав на

ЕМА ЛІХТВИЦ

ПАМ'ЯТНИК ЛЕНІНОВІ

„15 липня“, МАЛОНОК,
ПРИСВ'ЯЧЕНИЙ ПАМ'ЯТИ
ЖЕРТВ РОБІТНИЧОГО ПО-
ВСТАННЯ. (ДИВ. „ПРО-
ЛЕТАРСЬКІ ТЕЧІЇ В АВСТ-
РІЙСЬКОМУ МИСТЕЦТВІ“.
ГАРТ № 7 — 8.

ГРАЛЬНИЙ ДОС
ІВЛІС

своє тіло, намагаючись зберегти ліжкове тепло, але все було дарма. Туманова вільгість лягала на одержу, клейкою оболонню і коли потягав вітерець, вона оберталась на воду, входила в одержу і швидко витягала будь-яке тепло. Швидко його тіло корчилось з дрижаків і як не було сили всидіти, то Іван пішов до контори, йно настав ранок.

Куди саме треба було йти він знав і, обігнувши кам'яну будівлю, зайшов з причілку у коридор.

Це був широко відомий серед шахтарів „коридор відмітника“, де розв'язувались у надто своєрідний спосіб усі шахтарські питання, скарги і суперечки. Іван чув про нього чимало всяких балачок іще коли працював, і іноді наближався сюди, щоб роздивитись на нього; та як справ йому не виникало, то він, зиркнувши, й оминав його геть.

Тепер за розваленими східцями зібгавшись, він не без розчарування упевнився, що з цього чуланчика не було нічого незвичайного, щоб могло заслуговувати на будь-яку славу, хіба за винятком надзвичайного бруду, що квітнув тут надто тяжким смородом.

Коридор був вузький і очевидно не дуже довгий, та видавався бездонним льохом тільки тому, що був зовсім темний. Ступивши далі, Іван з огидливістю відчув, як ноги його розтоптують липкий бруд, а придивившись, побачив пляму сіренького світла, що пробивалась через шибку скла. Обережно ступаючи, він наблизився до цієї плями і тепер побачив, що шибка була над проробленою в стіні дучкою, що засовувалась невеличкою дерев'яною кватиркою.

„Сюди треба, мабуть, постукати“ — вирішив Іван. І коли зір його впав ще раз на цяточку світла, йому злегка закружилась голова і він відчув, як тяжко йому дихати. Одначе, він наставив був уже пальця, коли це раптом якесь цілком несподіване і незнаomite почуття скувало його ество і палець застиг нерухомо. Йому здалось, що стеля, стіни і долівка у цьому глухому

18 чуланчику сходяться до купи і неминуче мусять затиснути його в свої лещата. Йому лунко стукає серце, в ушах здійснюється гуд і під пахвами виступив холодний і липкий піт.

— Що за диявол?

Він зводить зір догори, озирається на боки, прислухається. Скрізь глуха затиснута тиша. Йому прокидається бажання тікати, але він невільно притискується до стіни, мов чекаючи на небезпеку. Він боїться. І в ушах йому розтинається тепер уже не гуд, а якийсь глибокий пригнічений стогін. Іван стоїть ще деякий час нерухомо, намагаючись збагнути: що це, дійсно чує він стогін, чи то постає він йому з шахтарських оповідань.

Коли це за віконцем почулось якесь шамотіння. Іван звівся на дибки, злякано зиркнув через шибку і з того, що запримітило його там око, йому стало соромно з себе.

У невеличкій кімнатці з закіпченими стінами, схиливши голову над розкритою книгою, сидів звичайний собі чоловік. Іван сміливо постукав і став чекати. Кватирка у дучці не відчинялась. Тоді він постукав дужче. Але й цього разу кватирка лишалась закритою.

Звівшись ще до шибки, Іван запримітив, що чоловік лишався сидіти нерухомо.

— Мабуть, стомившись заснув, сердега,— подумав Іван.

Але чекати далі не було йому сил. Здавалось, що вся стома його, що він зазнав її перед цим, повернулась до нього і запосіла його тіло. Ноги йому підгинались, тіло трусилось, а голова з тяжкого духу ішла обертом, і він почував, що або от-от повалиться на землю, або почне блювати і повикидає з себе усі печінки.

Одразу в темному коридорі віддалось стукотіння і задрижала шибка.

— Чи не постукав я з зайвим зусиллям?— подумав Іван.

Кватирка відчинилась.

Іван з радості припав до дучки. Перед очима було йому кругле з щічками яблуком обличчя і руді вуса. Це був відмітчик.

— А нащо ти так дуже стукаєш?— запитав зліньки відмітчик і зупинив свої маленькі запухлі очіці на Івановому обличчі.

Іван взагалі не знав, що тепер робити і, зніяковівши, мовчав.

А відмітчикові очіці чим далі усе розбуркувались, набирали гостроти і, пильно вдивляючись в Івана, щось очевидно пригадували. І от, дихнувши п'яним духом, відмітчик запитує:

— Чи ти не той бува, що брюхо тобі розрізали.

Іван стверджує.

— Умгу,— говорить про себе відмітчик і ще уважніше оглядає Іванову постать. Так це ти той, що видався усім молоденьким. Умгу... Так що ж тобі?

Розповідати довго не доводилось: відмітчик, розуміючи, на всі слова кивав головою, і тільки, коли Іван заїкнувся, щоб одержати гроші, що йому належали, то сердешний чоловік чуть не перекинувся з стільця від сміху.

Іванові приємно було, що пощастило йому нарешті здибатись з веселою людиною, одначе, причини цього сміху збагнути не міг.

Відмітчик, бачивши перед себе такого хоху, розтлумачив йому докладно, на що повернено його гроші. Виявилось, що Іван хоч і не брав нічого від контори, одначе багато завинив їй: утримано з нього за капці, за житло, за бляшаний номер два карбованці і ще за щось, так що нібито навіть не вистачило грошей поквитатись і Іван лишився винен ще деяку суму.

— Я ж капців не брав.

— Не брав? Гм, а записано. То ти, мабуть, забув,— говорить, вдивляючись, відмітчик.

Та Іван уже не слухає, йому тільки скорчуються пальці, він дряпає нігтями лутку і, встроївши очі

20 в дучку, бачить як круглі щічки й руді вуса розпливаються вогнистою плямою.

— То ж грабіжництво!— кричить він так, щоб здригнулися стіни. Але в ту ж мить перед ним зачиняється квартира і він чує, як позаду хряпнули, причинившись, двері. Він мов провалився в темний задушливий льох. Кров ударила йому в голову, він задихався з тяжкого нестерпучого смороду, що піднімався з долівки і, притиснувшись до стіни, шукав захисту.

— Значить то правда, що розповідали шахтарі про „відмітчикове“ віконце. Що ж робитимуть тепер з ним?

І не встиг Іван запитати себе, як рипнули двері і в темряву вскочило дві постаті. Вони одразу намацали Івана, згребли його в дужі руки і, не промовивши слова, почали садити йому кулаками в боки.

Захищаючись, Іван намацував на них реміняки і якусь зброю та чув над собою озвіріле харчання.

Очевидно це були черкеси.

Коли забили йому дух і він знепритомнів, що не міг уже й крикнути, його пустили і, відчинивші двері, постаті вискочили надвір.

— Що це таке?— звертався він невідомо до кого запеклими в крові губами.

Ледве звівшись на ноги, Іван поклав найти правду на таке знущання в управителя.

ДАЛІ БУДЕ

САВА ГОЛОВАНІВСЬКИЙ
ПІСНЯ ПРО СКАЖЕНЕ

Дісталася обом в бою,
В скаженому бою,
Коли Денікін бомбою
Розрізав міць твою.
Летіла буря далі ця
Кричала вітру:

— дми - и - и !!!

І ліхтарі гойдалися
Дівочими грудьми...
Нема ходи тепер ції,
Нема громів і гроз...
З скаженою інерцією
Ти пронизав откос.
Ти думав:

може, вік нести

В країні цвинтарів
Тягар глухої вічності
Під музикою днів.
Та ось за ескадронами,
За маршем бойовим
Прапорами червоними
Депо

роздуло

дим!

Депо кінчало гру,

коли

Робітники руді
Зацокали, загрюкали
По зламаний груді.
Та grimнув бас —
Не знаю, чийсь —
— Потягне!

Повезе!

Ти біг, не оглядаючись,
З заводу
ХаПеЗе!!!

Летів з рудими рудами...
І кістками рук
Мостили дужі груди ми
Відразу по сто штук!
І де хоч на хвилину ти
Спинявся

для розмов

Хотілось знову линути,
 Хотілось жити знов.
 Будинки очі мружили,
 На верстових ногах,
 І кроками байдужими
 Ходили по
 дворах.

А ти минав нове село
 І біг до міста гроз...
 Казали хлопці весело :
 — „А гіц ін паровоз“ !
 Казали :

— завтра скло везти,
 Щоб там, де тьма пуста :
 — Будинки промисловости,
 Заводи
 і міста !

Харків, липень 1929 р.

М. ЛЕДЯНКО
 „ОТАК“

УРИВОК ІЗ ДРУГОЇ КНИГИ РОМАНУ „НА - ГОРА“

1

На безмежних просторах була ніч. Довга ніч. Темна. І не знати було, коли проміння ранкового сонця позолотить насамперед найвищі верхівки. Перед тим імла зменшиться, посіріє... А тоді позолотяться найвищі хмарки і здаватиметься, що вони з металу. Ось імла дужче посіріла, вона вже сива. Тоді видно небесну блакить. А проте тиснеться імла до землі, не хоче випустати її з цупких обіймів. Аж ось заграє золотом промінь на церковному хресті, на шахтному димарі...
 12 Нижче...

Несміливі пташині звуки дужчають. Повзе золотий промінь нижче, і радісний хор живої природи піднесено вітає сонце - радість.

Проганяють імлу промені. Частина вже розвіялася, а решта вперто стелється над землею, сиво коливається. Дмхнув вітрець і шарпнув імлу. Пригріло сонце.

Нема імлі.

На землі сонячний радісний день. Радісний...

Як радіти, коли найріднішого, найближчого взяли, пхнувши тебе чоботом, як не пускала? Взяли, і вже станцював він свій останній танок... Після цього танку ти — вдова, а твої діти — сироти. Бо танок — це конвульсії під шибеницею.

Як радіти сонцю, коли ти не знаєш, що буде завтра з чоловіком, сином, батьком, нареченим! Коли не знаєш, чи це останній раз пробивається до нього крізь ґрати сонце, чи буде ще й завтра світити...

Не було сліз — усі витекли. А в кого таке горе було, що сльози й не капали. У грудях усе кам'яніло, і коли б умити цей камінь слізьми, легше було б. Не було їх. Це важко, це важче за найрозпачливіші ридання.

Темна ніч була на просторах. Горе непрозорою імлою вкृतало все.

Гнат*, Кузьма і Клим; Олекса, Левко, Гордій; по-нурий Сергій, учитель Ячнів, інженер Кандіш; лікар Лінден і Ложніков; кочегар Пустун, прозваний так за спокійну вдачу; люди без імени й прізвища, люди — номери в табелі — люди, що з саморобними мечами й списками проти кривди за правду на бій пішли. Сини кляси своєї.

Вдома плакали близькі, а вони нічого, крім нещастя, не сподівалися.

„Сонце сходить і заходить“

* Див. першу книгу роману.

Із носівських лише Столяров не був з усіма разом у в'язниці. Той, що перший на рудню приніс:

— Товариш...

Той, що, як спить неспокійно, то говорить якісь слова незрозумілі. Той, що йому сняться закурені вежі над брудним морем. А з ними величні гори з блискучим снігом.

У важливішій в'язниці Столяров. Ближче до більшого начальства.

Люди, зібравшись потай, казали:

— Повісять...

— Видерти...

Сказали й почали думати:

— Як? Як урятувати?

— Товаришко Ліерман, вам доручається...

Чорні очі уважно дивилися. Вони нагадували сарну. В них не було вагань, не було сумнівів. Треба видерти товариша з рук катових.

— Важко?

— Важко!

— Можливо?

— Можливо!

Думали всі, ухвалили всі. А маленький Ліерман доручили.

Щож— вона виконає...

А не вдасться...

Товариші гадають, що вдасться.

А не вдасться...

Вона, маленька, виконуватиме доручення. Доки вистачить великої сили в маленькому тілі. Тендітному, принадному.

Чорні очі дивилися без вагань, без сумнівів. Товариш Столяров мусить бути врятований.

— Так і знайте — або бахмутська організація, або шибениця.

— А пан ротмістр знає штат колишнього богдыхана? Жандар скреготав зубами. Цей безрукий страшенно дратує його. Але побачимо, чия візьме.

— Не всі ваші прихильники такі вперті, як ви. Ось послухайте, що ви робили в Носівці.

.....
— За це шибеницю гарантовано. А зізнається...

Як грюкнули двері до камери, упав на нари. Тепер не випустять. Не допоможе мовчання на допитах. Усе знають. Що єс - дек, що організував носівських шахтарів, що до повстання закликав. Не вийти з в'язниці. Лише на шибеницю. Хто ж це видав його? Хто з товаришів, хто з шахтарів, що кожне слово його про шляхи робітничої боротьби ловили так жадібно?

Серед ув'язнених мало самотніх. У більшості—жінки, діти.

Як вони? Померли вже з голоду?

Важкі думки у Клима. Як Ганна? Розродитися вже повинна... І чому так сталося? Не було й небуло дітей. Оце понесла Ганна, така була радість, а тут — повстання. За ґратами Клим.

З голоду помре Ганна й дитина... Може, вже досі нема їх на світі...

Днями лежить Клим на нарах і думає. Уночі при-мари.

То Ганна з дитиною мертві, спухлі й сині. Дивляться мертвими очима. Дитина простягає тонесенькі ручки й посиніло кличе:

— Тату! Тату!

А Ганна тоді оживає й душить маленьку шийку. А в самої мотузка теліпається. Ні, це коса...

То, навпаки, спокійні дні сняться. Клим із роботи прийшов, схилився над колискою, а мале простягає до нього рученята, сміється беззубо.